

Valerian Cioclei

Manual de criminologie

Ediția 8

- revizuită și adăugită -

Editura C.H. Beck

București 2019

Cuprins

Prefață.....	IX
Abrevieri.....	XI
Introducere.....	1
Destinația și cadrul lucrării	1
Problematica lucrării	2
Planul general.....	2
PARTEA I. CERCETAREA CRIMINOLOGICĂ.....	3
Problematică.....	5
Plan.....	5
Capitolul I. Obiectul cercetării criminologice	6
Problematică.....	6
Plan.....	7
Secțiunea 1. Fenomenul criminal – un prim obiect al cercetării criminologice.....	7
§1. Crima.....	8
§2. Criminalul	17
§3. Criminalitatea	19
Secțiunea a 2-a. Practica anticriminală – al doilea obiect al cercetării criminologice.....	28
§1. Dublul caracter al cercetării criminologice	28
§2. Conținutul practicii anticriminale.....	30
Capitolul II. Modalități de cunoaștere, procedee, finalitate în cercetarea criminologică	32
Problematică.....	32
Plan.....	32
Secțiunea 1. Modalități de cunoaștere în cercetarea criminologică.....	32
§1. Cunoașterea descriptivă.....	33
§2. Cunoașterea cauzală	34
§3. Cunoașterea dinamică	36
§4. Cunoașterea axiologică	36
Secțiunea a 2-a. Procedee în cercetarea criminologică.....	37
§1. Metode.....	38
1.1. Metode generale	38
1.2. Alte metode; clasificări diverse	40
§2. Tehnici.....	41

Secțiunea a 3-a. Finalitatea cercetării criminologice	46
§1. Scopul cercetării criminologice	46
§2. Funcțiile cercetării criminologice	47
Capitolul III. Definirea criminologiei	48
Problematică	48
Plan	48
Secțiunea 1. Domeniul criminologiei	48
§1. Dreptul penal și criminologia	50
§2. Politica anticriminală și criminologia	51
§3. Controlul fenomenului criminal	53
Secțiunea a 2-a. Definiția criminologiei	54
PARTEA A II-A. CRIMINOLOGIA ETIOLOGICĂ.	
PRINCIPALELE TEORII CAUZALE	57
Definiția criminologiei etiologice	59
Problematică	60
Plan	60
Capitolul I. Primele explicații cu privire la fenomenul criminal	61
Problematică	61
Plan	61
Secțiunea 1. Beccaria, precursor al gândirii criminologice	61
§1. „Despre delikte și pedepse” – conjunctură	62
§2. Principalele idei din Tratatul lui Beccaria	64
§3. Actualitatea ideilor lui Beccaria	69
§4. Dimensiunea criminologică	71
Secțiunea a 2-a. Principalele școli criminologice	72
§1. Școala geografică (sau cartografică)	72
§2. Școala lyoneză	74
§3. Școala socialistă	75
§4. Școala interpsihologică	77
§5. Școala sociologică	79
Capitolul II. Pozitivismul italian	81
Problematică	81
Plan	81
Secțiunea 1. Premisele pozitivismului italian	82
Secțiunea a 2-a. Cesare Lombroso (1835-1909).	
Teoria anormalității biologice	84
§1. Etapele teoriei anormalității biologice	85
§2. Importanța operei lombrosiene	88
Secțiunea a 3-a. Raffaele Garofalo (1851-1934).	
Teoria anormalității morale	89
§1. Teoria anormalității morale	90
§2. Importanța operei lui Garofalo	92

Secțiunea a 4-a. Enrico Ferri (1856-1929). Teoria anormalității bio-psiho-sociale	93
§1. Teoria anormalității bio-psiho-sociale.....	94
§2. Importanța operei lui Ferri	97
Secțiunea a 5-a. Caracteristicile școlii pozitivistice	99
Capitolul III. Teoriile etiologice moderne.....	100
Problematică.....	100
Plan.....	100
Secțiunea 1. Teoriile psiho-biologice	101
§1. Teoria bio-tipologică	101
§2. Teoria inadapării bio-psiice.....	102
§3. Teoria constituției criminale.....	104
§4. Teoria genetică	106
Secțiunea a 2-a. Teoriile psiho-sociale	109
§1. Teoria asociațiilor diferențiate.....	110
§2. Teoria conflictelor de culturi.....	112
§3. Teoria anomiei.....	114
§4. Teoria angajamentului.....	116
Secțiunea a 3-a. Teoriile psiho-morale	118
§1. Teoriile psiho-morale de orientare psihanalitică	118
1.1. Contribuția lui Freud la dezvoltarea gândirii criminologice.....	118
1.2. Teoria criminalului nevrotic	123
1.3. Teoria personalității antisociale.....	124
§2. Teoriile psiho-morale „autonome”	125
2.1. Teoria instinctelor.....	125
2.2. Teoria personalității criminale.....	126
PARTEA A III-A. CRIMINOLOGIA DINAMICĂ.	
PRINCIPALELE TEORII NONCAUZALE.....	129
Definiția criminologiei dinamice.....	131
Problematică.....	131
Plan.....	132
Capitolul I. Trecerea la act ca prelungire a explicațiilor etiologice.....	133
Problematică.....	133
Plan.....	133
Secțiunea 1. Modele particulare de trecere la act	133
Secțiunea a 2-a. Un model general (modelul „arborelui”).....	137
Capitolul II. Teoriile dinamice.....	140
Problematică.....	140
Plan.....	140
Secțiunea 1. Teoria „reținerii”	141
Secțiunea a 2-a. Teoria strategică	144

Capitolul III. Stadiul actual al cunoștințelor criminologice	147
Problematică.....	147
Plan.....	147
Secțiunea 1. Imposibilitatea unei teorii general valabile	147
Secțiunea a 2-a. Conjugarea diverselor eforturi explicative	157
PARTEA A IV-A. STUDII ȘI ESEURI CRIMINOLOGICE.....	161
Problematică.....	163
Aspecte criminologice privind noile dimensiuni ale terorismului islamist	164
Ucigașul în serie – repere criminologice.....	181
Arestarea preventivă în cauzele de corupție – o posibilă Plută a Meduzei?	202
Pedeapsa Girafă	206
Referințe bibliografice.....	209

Problematică

1. Cercetarea criminologică reprezintă un ansamblu de activități științifice, activități ce își au originea în prima jumătate a secolului al XIX-lea și care s-au concretizat, de-a lungul timpului, prin elaborarea unui număr foarte mare de teorii.

Înțelegerea corectă a punctelor de vedere extrem de diverse exprimate în teoriile criminologice necesită clarificarea prealabilă a unor aspecte de ordin conceptual. Punctul final al acestor clarificări este reprezentat de încercarea de a găsi un răspuns convenabil la întrebarea: Ce este Criminologia?

Răspunsul pe care îl vom propune în încheierea acestei prime părți, nu are pretenția de a fi singurul corect și complet. El este doar unul dintre răspunsurile posibile, adecvat contextului explicativ din care face parte, având rolul de a sluji drept „ghid provizoriu”, pe „traseul” teoriilor criminologice, ce vor fi examinate ulterior. Chiar sub semnul acestui provizorat, formularea răspunsului care ne preocupă nu este simplă. Diversitatea de opinii și divergențele existente în doctrină devansează problema definiției, manifestându-se inclusiv în legătură cu caracterul științific al criminologiei. Astfel, dileme de genul: „este sau nu criminologia o știință?”, „este sau nu o știință autonomă?”, „este o știință fundamentală sau aplicativă?”, nu încetează nici în prezent să-i preocupe pe specialiști. Tocmai pentru a evita capcanele unor astfel de dileme și pentru a scurta calea spre răspunsul care ne interesează, am preferat să construim explicațiile acestei prime părți în jurul expresiei cercetare criminologică, o formulare care are o acoperire concretă în eforturile depuse de numeroși oameni de știință, de-a lungul a cel puțin un secol și jumătate.

Dar, oricât de directă ar fi calea pe care o alegem, nu ne putem abate prea mult de la un traseu clasic și oarecum didactic, deoarece răspunsul la întrebarea: „Ce este Criminologia?” presupune, în primul rând, clarificarea unor probleme legate de obiectul cercetării criminologice și, în al doilea rând, identificarea modalităților de cunoaștere a procedeeleor și a finalității în cercetarea criminologică. Doar după aceea se poate pune problema definirii criminologiei.

Plan

2. Rezultă din cele afirmate anterior că această primă parte va cuprinde trei capitole, după cum urmează:

I. Obiectul cercetării criminologice

II. Modalități de cunoaștere, procedee, finalitate în cercetarea criminologică

III. Definirea criminologiei

Capitolul I Obiectul cercetării criminologice

Problematică

3. Examinarea obiectului cercetării criminologice presupune a stabili ce anume interesează cercetarea criminologică.

Un prim indiciu în acest sens îl reprezintă însăși denumirea criminologiei, originea acestui cuvânt. Observăm astfel că, din punct de vedere etimologic, noțiunea *criminologie* este alcătuită din două cuvinte de origine greacă respectiv: *crimen* (cu sensul inițial de acuzație și apoi de infracțiune¹) și *logos* (la origine discurs, rațiune, iar ulterior, știință).

Pornind de la sensul etimologic se poate formula chiar o definiție prealabilă, pur nominală, în care criminologia ar reprezenta: discursul cu privire la crimă, știința crimei. Deși, evident, incompletă, o asemenea definiție apare destul de frecvent în literatura de specialitate, la autori de prestigiu, fie efectiv în formula „știința crimei”², fie în varianta „studiul științific al fenomenului criminal”³.

¹ Reținem doar cele două sensuri menționate, pentru facilitarea expunerii. În realitate, etimologia cuvântului *crimă* este mai complexă și a constituit subiectul multor dezbateri în literatura de specialitate.

Astfel, s-a arătat că termenul *crimă* provine din grecescul *krimein*, care avea înțelesul a judeca, a alege, a separa. Cuvântul a fost preluat în latină sub forma *crimen* (*-inis*) care însemna la origine: „decizie judiciară”. În latina clasică termenul *crimen* capătă, de asemenea, sensul de «acuzație» sau «capăt de acuzare». În aceste condiții „în sensul său etimologic, cuvântul crimă nu desemnează în mod direct o acțiune, un act sau un comportament particular, ci mai degrabă actul de a judeca un comportament în cadrul unui proces instituțional de tip judiciar” (*A.P. Pires, La criminologie d’hier et d’aujourd’hui, în Histoire des savoirs sur le crime et la peine, lucrare colectivă de C. Debuyst ș.a., Ed. Les Presses de l’Université de Montréal, 1995, p. 17*). În același timp este de remarcat faptul că la Roma, până la sfârșitul sec. al II-lea î.Hr., termenul *crimen* nu se referea decât la „atingerile aduse suveranității Cetății”. Uciderea unei persoane a rămas multă vreme în afara urmăririi publice, iar „în toată perioada republicană dreptul penal a ignorat violul, răpirea și adulterul” (*N. Rouland, L’Anthropologie juridique, P.U.F., 1990, p. 28*).

² A se vedea, de exemplu, *E. Seelig, Traité de criminologie, P.U.F., Paris, 1990, p. 3*.

³ A se vedea, de exemplu, *R. Vouin, J. Léauté, Droit Pénal et Criminologie, P.U.F., Paris, 1956, p. 34*.

Acest tip de definiție, deși criticabil sub aspectul rigorii, prezintă avantajul simplității, oferind un reper clar, deși minim, cu privire la „zona” în care se situează cercetarea criminologică.

Pe baza acestui reper, putem presupune că fenomenul criminal intră în sfera de interes a cercetării criminologice, face parte din obiectul acesteia.

Un al doilea indiciu este dat de existența evidentă a unor preocupări practice legate de fenomenul criminal, de combaterea ori limitarea acestuia. Putem presupune că interesul cercetării criminologice este atras și de aceste preocupări de ordin practic, pe care le vom numi practică anticriminală.

Plan

4. Prezentul capitol va cuprinde, așadar, două secțiuni:

Secțiunea 1. Fenomenul criminal – un prim obiect al cercetării criminologice

Secțiunea a 2-a. Practica anticriminală – al doilea obiect al cercetării criminologice

Secțiunea 1. Fenomenul criminal – un prim obiect al cercetării criminologice

5. Expresia „fenomen criminal” este foarte des utilizată, dar sensul ei diferă, uneori foarte mult, în raport de conținutul mai restrâns sau mai larg ce i se atribuie. Uneori fenomenul criminal este privit doar ca o „abstracție juridică”, situație în care conținutul acestuia este redus la cel al noțiunii de infracțiune¹.

Alteori, în doctrină, prin utilizarea expresiei „fenomen criminal” se are în vedere doar aspectul macro-criminologic (ansamblul infracțiunilor).

În sfârșit, unii criminologi dau un sens foarte larg expresiei „fenomen criminal”, considerând că în conținutul acesteia trebuie să se regăsească: normele penale edictate, violarea acestora, precum și reacția socială represivă, consecutivă².

¹ „Din punct de vedere juridic, fenomenul criminal se reduce la infracțiune (...). Putem astfel să-l definim ca fiind: «fapta prevăzută și pedepsită de legea penală ca urmare a tulburării pe care o produce ordinii sociale»” (G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, Droit pénal général, 16e éd., Dalloz, Paris, 1997, p. 4).

² „Crima este în inima criminologiei, dar, oricât ar fi de importantă, inima nu este niciodată decât un organ printre altele. Rolul ei nu poate fi înțeles decât dacă este plasată în organismul din care face parte. Fenomenul criminal este acest ansamblu al cărui centru este crima. Léauté (1972, p. 7-10) concepe fenomenul criminal ca un proces în trei etape: 1 – normele penale sunt edictate; 2 – ele sunt violate; 3 – aceasta provoacă o reacție socială represivă. Putem la fel de bine să ni-l reprezentăm ca pe o dramă în trei personaje: delincventul, victima și agentul de control social, și în trei acte: prevenirea, trecerea la act și riposta penală” (M. Cusson, La Criminologie, Ed. Hachette, Paris, 1998, p. 16).

În mod evident, este o greșeală să privim fenomenul criminal ca pe o simplă abstracție juridică, deoarece el reprezintă o realitate umană și socială¹.

În același timp, o viziune exclusiv macro-criminologică (macro-socială) asupra fenomenului criminal este doar parțială, deoarece ignoră latura individuală a realității criminale (crima ca fenomen individual și criminalul ca factor *sine qua non*). În sfârșit, o viziune prea largă asupra fenomenului criminal este la rândul ei inexactă. A introduce represiunea în conținutul fenomenului criminal echivalează, după opinia noastră, cu o confuzie ce s-ar face în medicină, între maladie și tratamentul acesteia.

Pentru a stabili ce anume intră în conținutul fenomenului criminal și, pe cale de consecință, în sfera obiectului cercetării criminologice, trebuie să avem în vedere, pe de o parte, aspectul individual al fenomenului, ceea ce presupune atât fapta în sine (*noțiunea de crimă*), cât și factorul uman care este inerent acesteia (*criminalul*), iar pe de altă parte, trebuie să avem în vedere aspectul „colectiv” sau „de masă” al fenomenului (*criminalitatea*)².

§1. Crima

6. Noțiunea de crimă are mai multe înțelesuri, fapt ce generează uneori o mare confuzie, atât în privința noțiunii în sine, cât și în legătură cu unii „compuși” ai acesteia, cum ar fi *criminologie* sau *criminolog*. Această confuzie derivă din înțelesul curent ce se dă noțiunii de crimă. O prezentare în detaliu a tuturor semnificațiilor noțiunii de crimă este așadar utilă, nu numai pentru conturarea obiectului cercetării criminologice, dar și pentru înlăturarea oricăror confuzii posibile pe această temă.

Distingem trei înțelesuri posibile ale noțiunii de crimă:

- a) sensul comun;
- b) sensul penal;
- c) sensul criminologic.

7. a) *În sens comun*, prin crimă se desemnează, de regulă, o infracțiune intenționată împotriva vieții persoanei, fie că este vorba de omor (art. 188 C.pen.), de omor calificat (art. 189 C.pen.), ucidere la cererea victimei (art. 190 C.pen.) ori determinarea sau înlesnirea sinuciderii (art. 191 C.pen.).

¹ „Fără îndoială, fenomenul criminal nu apare și nu există decât dacă există o societate și pentru că există o societate. Dar nu societatea este cea care îl produce. La originea lui există totdeauna acțiunea unei persoane, ființă umană și socială, revoltată împotriva societății al cărei membru este. Din acest punct de vedere el (fenomenul criminal – *n.n.*) reprezintă o realitate umană și socială” (G. Stefani, G. Levasseur, B. Boulloc, op. cit., p. 9).

² În legătură cu utilizarea expresiilor „crimă, fenomen individual” și „criminalitate, fenomen colectiv”, în sensul celor de mai sus, a se vedea R. Gassin, *Criminologie*, deuxième édition, Dalloz, Paris, 1990, p. 64-65.

Prin extensie, regăsim aceeași denumire utilizată de multe ori în cazul unor infracțiuni care au un alt obiect juridic principal, dar care au ca rezultat moartea unei persoane: lovirea sau vătămările cauzatoare de moarte (art. 195 C.pen.), uciderea nou născutului săvârșită de către mamă [art. 200 alin. (1) C.pen.], violul urmat de moartea victimei [art. 218 alin. (4) C.pen.], tâlhăria sau pirateria urmată de moartea victimei [art. 236 C.pen.] ș.a.

Rezultă că, în sens comun, noțiunea de crimă se referă la o infracțiune care are ca obiect juridic viața persoanei (contra vieții) comisă cu intenție, precum și la o infracțiune care are un alt obiect juridic, dar care are ca urmare moartea victimei (o infracțiune comisă cu intenție depășită).

Întâlnim această utilizare în limbajul curent, în mass-media, în opere literare etc. La baza folosirii crimei cu acest înțeles se află, probabil, denumirea dată categoriei celei mai grave de infracțiuni, din împărțirea tripartită, la care ne vom referi în cele ce urmează. Precizăm însă, de acum, că nu există identitate între cele două înțelesuri, adică între sensul comun și sensul penal al noțiunii.

8. b) *În sens penal*, crima desemnează o infracțiune gravă, pentru care legiuitorul stabilește pedepse diferite și proceduri speciale, în raport cu celelalte infracțiuni.

Acest sens este dat de împărțirea tripartită a infracțiunii în: crime, delictе și contravenții.

Pentru prima dată, de o manieră clară, această împărțire a fost reținută de Codul penal al Revoluției Franceze (cunoscut sub denumirea de *Codul lui brumar anul IV*), a fost preluată de Codul penal din 1810 (*Codul Napoleon*) și, apoi, de majoritatea legislațiilor penale europene elaborate la începutul secolului al XIX-lea.

Ulterior, către sfârșitul secolului al XIX-lea, ideea împărțirii trinitare începe să piardă teren. Mai întâi Olanda, în 1886, prin elaborarea unui nou cod penal și apoi Italia, odată cu primul ei cod penal din 1889 (*Codul Zanardelli*), trec la o clasificare bipartită, respectiv: delictе și contravenții. În timp, alte legislații penale europene au urmat aceeași cale, astfel încât, în prezent, sistemul tripartit nu mai este menținut decât în Franța, Belgia, Luxemburg, San-Marino și Grecia¹.

Consecvență propriei tradiții, Franța a păstrat vechea împărțire și în noul cod penal intrat în vigoare în anul 1994. Potrivit art. 111-1 al acestui cod: „Infracțiunile sunt clasificate, după gravitatea lor, în crime, delictе și contravenții”. Deși legiuitorul nu o indică în textul citat (și nici în altă parte, în mod expres), având în vedere natura pedepselor, crimele corespund celor mai grave infracțiuni, delictеle, infracțiunilor de gravitate medie, iar contravențiile infracțiunilor de minimă gravitate. Pentru justiția franceză, această împărțire constituie, în planul tehnicii juridice, baza întregului sistem de drept penal², având consecințe multiple, începând cu

¹ În acest sens, J. Pradel, *Droit Pénal Comparé*, Ed. Dalloz, 1995, p. 228.

² F. Desportes, F. Le Gunehec, *Le nouveau Droit Pénal*, Tome I, *Droit pénal général*, Ed. Economica, 1995, p. 67.

natura și cuantumul pedepselor și, încheind cu procedura de anchetare și judecare, diferite pentru fiecare categorie de infracțiuni. În legislația penală română a existat aceeași împărțire a infracțiunilor, în crime, delicta și contravenții, atât în Codul din 1865, cât și în cel din 1936 (Codul penal Carol al II-lea).

Codul penal socialist intrat în vigoare în 1969 a renunțat la sistemul trinitar, lăsând loc unei concepții unitare cu privire la infracțiune. În acest sistem, contravențiile au ieșit din sfera de reglementare a justiției penale. În rest, orice faptă prevăzută de legea penală și în condițiile prevăzute de lege, reprezintă infracțiune, fără nicio altă distincție¹. Noul Cod penal, Legea nr. 286/2009 nu face nici el o ierarhizare a infracțiunilor. Rezultă că, în contextul legislației penale române actuale, noțiunea de crimă nu are nicio semnificație normativă.

9. Mai trebuie remarcat că noțiunea de crimă folosită în limbajul comun nu acoperă integral categoria crimelor din împărțirea tripartită, la care ne-am referit anterior. Atât în vechiul nostru sistem penal, cât și în celelalte legislații care au prevăzut ori mai prevăd încă împărțirea trinitară, în categoria crimelor intră, pe lângă infracțiunile contra vieții, ori care au avut ca urmare moartea victimei (vezi *limbajul comun*), și alte fapte penale grave, cum ar fi spre exemplificare: infracțiunile contra siguranței statului, unele fapte de corupție, tâlhăriile, violurile, actele de terorism, traficul organizat de stupefiante etc. Adăugăm, pentru comparație, că, în categoria delictelor intră infracțiuni „obișnuite” cum ar fi: furt, înșelăciune, vătămare corporală, fals etc. În categoria contravențiilor intră, de regulă, încălcări ale normelor de conviețuire socială, ale reglementărilor privind circulația rutieră, ale unor dispoziții fiscale etc.

Putem conchide că noțiunea de crimă, în limbaj penal, o include pe cea utilizată în limbajul comun, dar, conține, în plus, alte fapte penale grave.

10. Înainte de a trece la examinarea sensului criminologic al noțiunii de crimă, se impune precizarea că, în doctrina penală, noțiunea de crimă a fost și este utilizată și în sensul general de infracțiune, de faptă penală. Acest lucru este valabil atât pentru doctrina de limbă franceză (contrar sensului strict stabilit de lege prin împărțirea tripartită), cât și pentru cea de limbă engleză².

11. c) În sens criminologic, noțiunea de crimă are o accepțiune largă, referindu-se la infracțiune în general. După cum vom constata însă, este inexact a pune semnul de egalitate între infracțiune și noțiunea de crimă utilizată în criminologie.

¹ „Vechiul” Nou Cod penal, Legea nr. 301/2004, ce ar fi trebuit să intre în vigoare la data de 1 septembrie 2008 (conform O.U.G. nr. 50/2006), revenea la o diferențiere a infracțiunilor, bipartită de această dată, în crime și delicta. Legea nr. 301/2004 a fost abrogată prin „Noul” Nou Cod penal, Legea nr. 286/2009.

² Astfel, în dreptul american, spre exemplu, noțiunea de crimă corespunde celei de infracțiune, incluzând în același timp: *violation* (echivalentul contravenției), *misdemeanour* (ce ar corespunde cu delictul) și *felony* (echivalentul crimei din împărțirea tripartită).

Res. Încă de la primele cercetări cu caracter științific efectuate în domeniul criminologiei s-a încercat o distanțare de viziunea abstractă cu privire la infracțiune, pe care o practicau penaliștii. Crima a fost privită ca fapt uman și social, ca fenomen (în sensul de realitate observabilă și repetabilă). Nu întâmplător, cercetarea criminologică a debutat sub denumirea de antropologie. Pozitivistii italieni¹ au coborât pe firul istoriei umanității, au depășit granițele statale și continentale, pentru a studia crima și omul criminal. În aceste condiții, una din primele observații care s-au impus a fost legată de oscilația în timp și spațiu a legii penale. Cu puține excepții, ceea ce „ieri” era considerat drept crimă, „astăzi” nu mai este și invers, ceea ce un stat sancționează ca infracțiune, altul nu o face și invers.

Mai mult, în cadrul aceleiași sistem penal există importante diferențe de natură, între faptele calificate drept criminale. De la uciderea unei persoane până la sustragerea unei franzele, Codul penal lipește aceeași etichetă: *infracțiune*. Blamul public, invocat deseori drept reper în „labirintul” sancționator, este un fals criteriu. Există fapte care se bazează pe inteligența și abilitatea autorilor combinate cu naivitatea victimelor. În aceste cazuri blamul social este, de regulă, formal, dacă nu chiar inexistent. Cel mai bun exemplu în acest sens îl reprezintă Păcală, personaj care apare sub diferite nume la mai toate popoarele și, care, potrivit codului penal, este un escroc veritabil, în vreme ce în povestirile populare este privit cu simpatie, drept un personaj pozitiv, care sancționează prostia omenească. O categorie intermediară o formează fraudele fiscale și furturile în paguba statului, care declanșează în opinia publică un oprobriu, de principiu, impersonal. În sfârșit, există și o altă categorie, reprezentată, în principal, de agresiuni și furturi în paguba avutului privat, care declanșează sentimente de insecuritate și iritare, față de care blamul public este maxim².

12. Această relativitate a legii penale, ce presupune relativitatea noțiunii de crimă, a scos la iveală necesitatea găsirii unor criterii proprii, criminologice, pentru definirea ei.

Primul care a încercat o rezolvare coerentă a acestei probleme a fost R. Garofalo. El a propus o abordare sociologică a noțiunii de crimă, dându-i acesteia semnificația de *delict natural* (în opoziție cu *delictul convențional*). Astfel, în opinia lui Garofalo, pentru ca un act să fie considerat crimă, el trebuie să producă „vătămarea acelei părți a simțului moral care constă în sentimentele altruiste fundamentale, mila și probitatea”³. Ulterior au existat și alte tentative de definire a crimei, însă criteriile propuse de Garofalo au revenit cel mai des, sub o formă ori alta, în concepțiile exprimate. Astfel, B. di Tullio definește crima în aproape aceiași termeni ca și Garofalo, arătând că: „...Putem deci considera drept

¹ A se vedea *infra* nr. 143.

² A se vedea, în același sens, G. Picca, *La criminologie*, 3e ed., P.U.F., Paris, 1993, p. 5.

³ R. Garofalo, *La criminologie*, cinquième édition entièrement refondue et augmentée, Felix Alcan, editeur, Paris, 1905, p. 35.

crimă acel fenomen care, aducând atingere sentimentelor altruiste fundamentale, tulbură condițiile de viață ale ansamblului social și contravine moralității medii dintr-o epocă și dintr-o societate determinată”¹.

Dintre încercările contemporane, merită a fi amintită soluția propusă de R. Gassin, care pornește de la distincția ce se poate face între „valorile-scop” și „valorile-mijloc”. Prima categorie este reprezentată de „bunurile” protejate de legea penală, iar cea de a doua categorie se referă la „mijloacele” (procedeele), prin care s-ar aduce atingere respectivelor bunuri, procedee care sunt prohibite. În timp ce „bunurile” protejate variază mai mult sau mai puțin, în timp și spațiu, „mijloacele” (procedeele) prohibite prezintă un element de constanță: *violența* și *violența* au fost întotdeauna incriminate². O definiție a noțiunii de crimă ar trebui să pornească, deci, de la aceste elemente. Problema gradului de la care *violența* și *violența* ar trebui să fie sancționate (ori ar trebui să fie considerate crime) rămâne însă nerezolvată...

Prin urmare, nu se poate identifica în prezent o definiție a crimei, unanim acceptată în doctrina criminologică. Toate dezbaterile care au avut loc în jurul acestui subiect au scos însă la iveală caracterul pozitiv al crimei (în sensul de realitate observabilă) și faptul că, pentru înțelegerea ei, se impune a merge dincolo de teoria clasică a doctrinei penale, în care infracțiunea (crima) este considerată o abstracție, ea neexistând decât sub forma unui concept juridic.

13. Sigur că, din punct de vedere penal, unde nu este lege nu este infracțiune, iar principiul *nullum crimen sine lege* este totdeauna gata să ne-o reamintească. Dar, după cum s-a remarcat, pe bună dreptate, în doctrina criminologică, „nu este mai puțin adevărat că acest concept legal acoperă o realitate umană și socială care, înțeleasă ca fenomen, este anterioară legii și o motivează”³. Cu alte cuvinte putem spune, deși construcția pare oarecum paradoxală, că omul a încălcat și încălcă legea penală, înainte ca aceasta să existe. Acest paradox aparent este confirmat însă, atât la nivelul istoriei umanității, cât și la nivelul realității cotidiene. Mai întâi a existat un comportament uman care, cu timpul, a fost socotit ca neconvenabil pentru comunitate și, abia ulterior, acest comportament a fost catalogat ca imoral, iar mai târziu ca infracțional. Norma penală vine să sancționeze un comportament preexistent, ea nu creează comportamente. În timpurile prezente lucrurile se petrec la fel: apar norme noi, legi penale, care vin să sancționeze anumite comportamente devenite neconvenabile pentru societate. În același timp, unele fapte sunt dezincriminate, dându-se „frâu liber” unor comportamente prohibite anterior.

¹ B. di Tullio, Manuel d'anthropologie criminelle, Ed. Payot, Paris, 1951, p. 16.

² A se vedea R. Gassin, op. cit., p. 53, 54.

³ J. Pinatel, Traité de droit pénal et Criminologie, Tome III, Ed. Dalloz, Paris, 1963, p. 40. În același sens, B. di Tullio arată: „...fenomenul crimă, luat în sensul naturalist și uman, nu este creat de către legi; el preexistă acestor legi care și-au găsit în el rațiunea lor de a fi” (B. di Tullio, op. cit., p. 16).

Resp. Toate aceste fluctuații ale legii penale, după cum vom arăta, sunt receptate de cercetarea criminologică și de aceea noțiunea de crimă cu care aceasta operează trebuie să-și asigure un anumit grad de autonomie.

Rezultă din cele expuse anterior că, în sens criminologic, noțiunea de crimă trebuie să pornească de la conceptul de infracțiune din dreptul penal, însă trebuie să meargă dincolo de acesta, așa cum se întâmplă în realitate, în cercetarea criminologică.

14. Pentru a stabili limitele în care operează noțiunea de crimă, vom pleca și noi, așadar, de la definiția dată infracțiunii în legea penală. Conform dispozițiilor din Codul penal [art. 15 alin. (1)], pentru ca o faptă să fie considerată infracțiune trebuie să îndeplinească în mod cumulativ patru condiții (trăsături) esențiale: 1) să fie prevăzută de legea penală, 2) să fie comisă cu vinovăție, 3) să fie nejustificată, 4) să fie imputabilă persoanei care a săvârșit-o]. După cum se precizează în doctrina penală, „lipsa vreuneia dintre trăsăturile esențiale duce la inexistența infracțiunii, cu toate consecințele ce decurg din această situație”¹.

Vom examina fiecare dintre aceste trăsături, pentru a observa în ce măsură cercetarea criminologică este îndreptățită să se intereseze și de fapte cărora le lipsește una sau alta dintre ele.

15. 1) *Prima condiție* se referă la necesitatea existenței unei dispoziții legale de incriminare, în vigoare la data comiterii faptei.

După cum se va putea observa și din teoriile analizate ulterior, cercetarea criminologică este interesată și de fapte care nu mai fac obiectul legii penale, dar care, în trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat, au fost incriminate.

Avem de-a face în principiu cu două categorii de situații. În prima categorie este vorba de fapte incriminate cu zeci ori sute de ani în urmă și, care, de multă vreme, nu mai figurează în legislațiile penale (spre exemplu, vrăjitoria). În a doua categorie intră faptele relativ recent dezincriminate. Există în această privință numeroase exemple din legislația penală română de după anul 1989, cum ar fi: unele infracțiuni contra siguranței statului (spre exemplu, sabotajul – art. 264 C.pen. din 1969); unele infracțiuni în legătură cu avortul (avortul provocat de femeie – art. 186 C.pen. din 1969; deținerea de instrumente sau materiale abortive – art. 187 C.pen. din 1969; omisiunea de a anunța efectuarea avortului – art. 188 C.pen. din 1969); relațiile sexuale între persoane de același sex (art. 200 C.pen. din 1969); insulta și calomnia (art. 205, respectiv art. 206 C.pen. din 1969); infracțiunile contra avutului obștesc (Titlul IV din Codul penal din 1969); unele infracțiuni contra autorității (spre exemplu, defăimarea unei organizații – art. 237 C.pen. din 1969 sau ofensa adusă autorității – art. 238 C.pen. din 1969); adulterul (art. 304 C.pen. din 1969) etc.

¹ C. Bulai, *Drept penal român. Partea generală*, vol. I, Ed. Șansa, București, 1992, p. 113.

În cazul incriminărilor din trecutul îndepărtat, criminologia este interesată în studierea respectivelor fapte, pentru ca pe baza metodei istorice să tragă unele concluzii generale privind natura și evoluția fenomenului criminal. Mai poate fi, de asemenea, interesată de respectivele incriminări, în cazul examinării infractorului, atunci când se încearcă stabilirea traseului ereditar al acestuia. Faptele comise de ascendenți și incriminate la vremea respectivă vor fi avute în vedere.

În cel de-al doilea caz, interesul este ușor de sesizat, iar el vizează mai multe aspecte. Pe de o parte, deoarece înainte de a fi dezincriminate faptele respective au intrat în statisticile criminale, pentru orice analiză comparativă, ele trebuie luate în seamă. Pe de altă parte, interesul este legat de persoana infractorului, care a fost condamnat și a executat o pedeapsă sub imperiul legii vechi. Sigur că, prin dezincriminarea faptei, condamnarea anterioară nu mai are relevanță din punct de vedere penal; în eventualitatea comiterii unei noi infracțiuni, făptuitorul va avea statutul de infractor primar. La o analiză criminologică a personalității respectivului făptuitor nu se va putea însă face abstracție de faptul că el a mai suferit o condamnare penală, că a străbătut deja procesul de executare a pedepsei, cu toate plusurile și minusurile acestuia etc.

Exemplele ar putea fi multiplicat. Credem însă că cele arătate până acum sunt suficiente pentru a motiva necesitatea ca în cercetarea criminologică să fie avute în vedere și fapte care nu mai sunt prevăzute de legea penală.

16. 2) Cea de-a doua condiție se referă la necesitatea ca fapta să fie comisă cu vinovăție. În cazurile în care se constată lipsa de vinovăție, fapta nu reprezintă infracțiune. Cercetarea criminologică este însă interesată și de acele fapte în care se constată lipsa vinovăției și aceasta cel puțin din două motive:

Pe de o parte, în majoritatea cazurilor, lipsa vinovăției este un element în plus care se adaugă unor împrejurări tipice, cu un ridicat potențial criminogen. Cu alte cuvinte, pe aceeași „schemă” ori pe una identică se produc și fapte care au caracter de infracțiune. Analiza situațiilor cu potențial criminogen în care a fost comisă fapta, chiar dacă în speță lipsește vinovăția, poate duce la concluzii interesante în legătură cu genul respectiv de fapte. Spre exemplu, în cazul accidentelor de circulație sau în cazul accidentelor de muncă soldate cu pierderi de vieți omenești, chiar dacă în final nu se poate stabili o culpă (în afară de cea a victimei eventual), se pot distinge unele condiții favorizatoare ce ar putea împiedica pe viitor astfel de evenimente.

Pe de altă parte, toate faptele comise cu lipsa vinovăției intră, până la un punct, în statisticile penale, mai exact, în categoria criminalității aparente¹. Această împrejurare decurge din faptul că lipsa vinovăției trebuie constatată pe cale judiciară, fie de organele de urmărire penală, fie de instanțele de judecată și, nu de puține ori, se întâmplă ca această constatare să apară la sfârșitul unui întreg ciclu procesual. Deoarece aceste fapte intră practic într-una din categoriile de

¹ A se vedea *infra* nr. 34.